

بسم الله الرحمن الرحيم

ارتش ایران در عصر ساسانیان

تألیف: ایرج جلالی

عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی

واحد بافت

جلالی، ایرج، ۱۳۵۳ -
 ارتش ایران در عصر ساسانیان / تالیف ایرج جلالی. --
 کرمان: ودیعت، ۱۳۸۳.
 ۱۷۶ ص.: مصور.
 ISBN: 964-7805-48-9
 عنوان اصلی: The Iran's army in the sasanian age.
 فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
 کتابنامه: ص. ۱۵۲-۱۵۸.
 ۱. ایران -- تاریخ -- ساسانیان، ۲۲۶ - ۶۵۱ م. ۲. ایران --
 ارتش -- تاریخ. الف. عنوان.
 ۴ الف ۸ ج / DSR ۴۱۴
 ۹۵۵ / ۰۳
 کتابخانه ملی ایران
 ۳۶۵۵۶-۸۳ م

نام کتاب: ارتش ایران در عصر ساسانیان
 مؤلف: ایرج جلالی
 ناشر: انتشارات ودیعت
 تیراژ: ۲۰۰۰ جلد
 نوبت و تاریخ انتشار: اول ۱۳۸۴
 قیمت: ۱۷۰۰ تومان

ISBN: 964-7805-48-9

۹۶۴-۷۸۰۵-۴۸-۹

شابک:

کرمان: میدان شهدا، تلفن ۳۴۱-۲۲۳۹۵۶۲

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	مقدمه
۴	نقد و بررسی منابع

فصل اول

۱۲	پیشینه ارتش در ایران باستان (قبل از ساسانیان)
۱۲	الف: دوران پیشدادی و کیانی براساس روایات ملی
۱۶	ب: دوره مادها
۱۸	ج: دوره هخامنشیان
۲۲	د: دوره اشکانیان

فصل دوم

۲۸	علل تشکیل سپاه منظم در دوره ساسانیان
----	--------------------------------------

فصل سوم

۳۴	تشکیلات و واحدهای ارتش، در دوره ساسانیان
۳۴	۱- سواره نظام
۳۶	۲- پیاده نظام
۳۸	۳- سپاه جاویدان و سپاه جان سپار
۳۹	۴- سپاه فیل سوار
۴۰	۵- سپاه شتر سوار
۴۰	۶- ازابدهای جنگی
۴۱	۷- واحد ترابری در ارتش
۴۱	۸- واحد پزشکی و بیطاری در ارتش

۴۲	۹- نیروی دریایی
۴۳	۱۰- سایر تشکیلات و واحدهای ارتش
۴۳	الف: دژبان سپاه
۴۴	ب: دبیر سپاه
۴۵	ج: آموزگاران سپاه

فصل چهارم

۴۸	ابزار جنگی و پوشش نظامیان در دوره ساسانیان
----	--

فصل پنجم

۶۰	ترکیب قومی ارتش در دوره ساسانیان
----	--

فصل ششم

۷۰	اصول و شگردهای جنگهای تهاجمی و دفاعی در دوره ساسانیان
----	---

فصل هفتم

۹۶	مراسم و تشریفات نظامی در دوره ساسانیان
----	--

فصل هشتم

۱۰۶	مناصب و القاب نظامی در دوره ساسانیان
-----	--

۱۰۶	۱- آرگبند
-----	-----------------

۱۰۷	۲- ارتیشاران سالار
-----	--------------------------

۱۰۸	۳- ایران سپاهبند
-----	------------------------

۱۱۰	۴- پاژگوسپان
-----	--------------------

۱۱۱	۵- هزارید
-----	-----------------

۱۱۱	۶- مرزبان
-----	-----------------

۷- اسواران سردار	۱۱۲
۸- پایگان سالار	۱۱۳
۹- گندسالار، درفش سالار و وشت سالار	۱۱۳
۱۰- ورثگ نیگان خودای	۱۱۴
۱۱- اران امبارگ بڠ	۱۱۴
۱۲- نشاستگان	۱۱۵
۱۳- تیربڠ	۱۱۶
۱۴- یلان یلبڠ	۱۱۶
۱۵- پشتیگیان سالار	۱۱۶
۱۶- شمشیردار	۱۱۶
۱۷- زندانیگ	۱۱۷
۱۸- آخوربڠ	۱۱۷
۱۹- آندرز آسپوارگان	۱۱۸
۲۰- سپاه داذور	۱۱۸

فصل نهم

نظامیان در اجتماع دوره ساسانی	۱۲۰
-------------------------------------	-----

فصل دهم

شاهان ساسانی و ارتش	۱۳۲
نتیجه گیری	۱۴۸
ضمائم	۱۵۲
کتابنامه	۱۶۱

مقدمه

در طول تاریخ پرداختن انسانها به جنگ، خواه با هموعان خود، خواه با غیر آنها باشد، برانگیخته از منش دفاع از خویش یا ستیزه‌جویی و افزون‌خواهی آنان بوده است. جنگ یکی از نمادهای زندگی انسانهاست که با شروع فعالیت‌های آنان، پای به عرصه وجود نهاده است. در آن روزگار که انسانها در مراحل ابتدایی زندگی، یعنی در غارها و جنگل‌ها می‌زیستند؛ اگر حیوان یا انسانی دیگر؛ مانع از رسیدن او به اهدافش می‌شدو یا اگر او را به چیزی احتیاج می‌افتاد، با کمک برخی از همزیستان خود به کنش یا واکنش در مقابل آن می‌پرداختند و در صدد رفع این موانع و بدست آوردن مقتضیات خود می‌افتادند. آنان در این راه از ابزارها و آلاتی ابتدایی بهره می‌گرفتند که خاص انسان‌های ابتدایی بود. با گذشت زمان انسان‌ها به اهمیت با هم زیستن و اجتماع کردن در یک محل بیشتر پی برده و در صدد برآمدند که برای حفظ خودبه هنگام پدید آمدن خطر و یا ستیز با دیگران همدیگر را یاری رسانند. از اینجاست که زندگی گروهی شکل گرفت. در زندگی گروهی، برای برخی کارهای اجتماعی که مربوط به همه افراد گروه بود (مانند جنگ و دفاع) کم کم سنتها و عاداتی بوجود آمد. عمل به این سنتها و عادات در گذر زمان، برای هر یک از افراد گروه در برابر دیگری، وظیفه‌ای را پدید آورد و آنها بصورت جمعی در صدد انجام وظایف مشترک برآمدند. بطور مثال در جوامع ابتدایی به هنگام جنگ همه افراد آن جامعه به میدان جنگ می‌شتافتند. اما هنگامی که جوامع آن مراحل ابتدایی را طی کرده و به مراحل بالاتر و مدنیت رسیدند بر اساس توانایی هر فرد، تقسیم کار صورت گرفت. افرادی که توانایی جنگیدن و سپاهگیری را داشتند به این کار پرداختند و کسانی که در امر کشاورزی مهارت داشتند به آن کار روی آوردند - هر چند گاهی از آنان نیز در کار ارتش به هنگام ضرورت استفاده می‌کردند - بنابراین در این برهه از زمان، افرادی خاص با ویژگی‌ها و توانایی‌هایی بایسته و شایسته به کار سپاهگیری گرفته شدند و تشکیل یک طبقه و نیرویی خاص را؛ بنام ارتش دادند.

در ایران باستان نیز، شکل گیری ارتش چنین بوده. ارتش هر دوره نهاد و یا سازمانی از حکومت آن دوره محسوب می‌شود که در درون خود انبوهی از مسائل سیاسی، اجتماعی و فرهنگی آن عصر را جای می‌دهد؛ بنابراین با شناخت دقیق آن می‌توان تا حدودی در چهارچوب اصلی نظام حکومتی و اجتماعی آن دوره شناخت پیدا کرد. انجام چنین کاری برای دوره ایران باستان؛ می‌تواند محققین و پژوهشگران را به مسائلی غنی در باب ساختار سیاسی و اجتماعی حکومت‌های آن دوره رهنمون سازد. اهمیت مزبور به همراه علائق شخصی به مسائل امنیتی و نظامی ایران باستان، انگیزه‌ای نیرومند بود که مرا به سوی انجام چنین پژوهشی سوق داد. پس مصمم شدم تا از میان مسائل مختلف سیاسی، اجتماعی و در ایران باستان، ارتش را برای موضوع پژوهش برگزیده و در حد توان خود کنکاشی در این راستا کنم. گرچه مباحث ارتش این دوره؛ جدا از امور سیاسی و اجتماعی نیست و

نمی‌توان بدون در نظر گرفتن این مسائل به نتیجه‌ای قابل قبول، در این زمینه دست یافت. پس از مطالعات مقدماتی راجع به ارتش در ایران باستان؛ دریافتیم دامنه این موضوع آنقدر گسترده است؛ که انجام پژوهشی جامع و کامل پیرامون آن مستلزم سالها تحقیق و بررسی است. بنابراین موضوع خود را به دوره ساسانیان، که تا حدی میراث دار ادوار باستانی ایران بود، محدود کردم. در حین مطالعه پیرامون این موضوع، دایم سوالاتی در مورد ارتش برآیم مطرح می‌شد. پس هدف خود را در این کتاب پاسخ به این سوالات و نظایر آنها که از پیش در ذهن خود داشتم، تا حد امکان قرار دادم. سوالات مطرح شده از این قرار است:

به چه علت ساسانیان ارتشی منظم و منسجم تشکیل دادند؟

- ساختار و تشکیلات این ارتش به چه صورت بود؟

- آیا در این ارتش، فقط از نیروهای تعلیم دیده و سازمان یافته استفاده می‌شد

یا اینکه در کنار آنها از نیروهای اقوام ایرانی و غیر ایرانی نیز استفاده می‌شد؟

- موقعیت نیروهای ارتش و طبقه نظامیان در جامعه این دوره چگونه بود؟

- و آخر اینکه شاهان ساسانی تا چه حد به ارتش توجه داشتند؟

برای پاسخ به این سوالات منابع و مأخذ زیادی را مورد مطالعه و بررسی قرار داده‌ام. بهترین منابع در این مورد منابع رومی هستند به خصوص آثار گرانبهای «آمئین مارسلن» و «پروکوپوس»؛ البته منابع رومی دیگری نیز در این باب، مانند اثر «فوفیلاکت سیموکاتا»، یافت می‌شود. بعد از آثار رومی، شاهنامه فردوسی نیز منبعی ارزشمند برای مطالعه درباره ارتش ساسانی به شمار می‌رود. اما از آنجایی که در این اثر گرانبها مطالب تاریخی به شکلی حماسی بیان شده‌اند؛ لامحاله باید آنها را با احتیاط مورد بررسی و پذیرش قرار داد. همچنین به آثار مورخان دوره اسلامی نباید به دیده اغماض نگریست زیرا این آثار، اطلاعات ذیقیمتی از متون از بین رفته پهلوی در باب امور نظامی در اختیار ما قرار می‌دهند. بر این اساس مطالب تنظیم شده این کتاب را در ده فصل تنظیم کرده که شامل فصول زیر می‌شود:

فصل اول به پیشینه ارتش در ایران باستان (قبل از ساسانیان) یعنی دوره‌های پیشدادی و کیانی بر اساس روایات ملی، مادها، هخامنشیان و اشکانیان اختصاص داده شده در این فصل، از ساختار و تشکیلات ارتش، سلاح‌های جنگی سپاهیان و تغییراتی که ارتش در هر دوره نسبت به دوره قبل از خود داشته مطالبی را بیان داشته‌ام.

در فصل دوم از عوامل مختلف تاریخی، جغرافیایی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و دینی، که باعث شکل گیری ارتشی منظم و دایمی در دوره ساسانیان می‌شود؛ مطالبی به میان آمده است.

در فصل سوم تشکیلات و واحدهای مختلف ارتش دوره ساسانی را با توجه به ساختار و کارکرد تاریخی آنها مورد تحقیق و بررسی قرار داده و واحدهای مختلف آن را معرفی کرده‌ام.

فصل چهارم نیز به ابزارهای جنگی و پوشش نظامیان در دوره ساسانیان اختصاص داده شده است. در این فصل سلاح‌ها و ابزارهای مختلف تهاجمی و دفاعی این دوره معرفی و بطور خلاصه به پوشش و لباس برخی از سپاهیان اشاره شده است.

در فصل پنجم از ترکیب قومی ارتش ساسانی صحبت به میان آمده است. در این فصل برخی از گروه‌ها و اقوام کمکی ارتش؛ مورد شناسایی قرار گرفته و درباره اهمیت حضور آنها در ارتش مطالبی ذکر شده است. دست آخر تعدادی از این گروه‌های بکار گرفته شده در ارتش را، در دوره برخی از شاهان ساسانی معرفی کرده‌ام.

فصل ششم را به اصول و شگردهای جنگ‌های تهاجمی و دفاعی، در دوره ساسانیان اختصاص داده‌ام. اساس مطالب ذکر شده در این فصل شگردهای رزمی و امور دفاعی ارتش در این دوره است و در کنار آن به سایر مسائل جنبی، که بنحوی با این مبحث در ارتباط می‌باشد، اشاره‌ای شده است.

در فصل هفتم از مراسم و تشریفات نظامی در دوره ساسانیان، مطالبی به میان آمده است و چگونگی انجام این مراسم را تا حد توان در این نوشتار شرح داده‌ام. در فصل هشتم مناصب و القاب نظامی را در دوره ساسانیان معرفی کرده و رتبه و جایگاه هر یک از آنان را در امور نظامی این دوره مشخص نموده‌ام.

فصل نهم را به نظامیان در اجتماع عصر ساسانی اختصاص داده‌ام. اهم مطالب ذکر شده در این فصل، راجع به طبقه نظامیان، موقعیت و جایگاه آن طبقه در جامعه دوره ساسانی، ترکیب و ساختار و ویژگی و مختصات این طبقه در مقایسه با سایر طبقات این دوره است. فصل دهم، که آخرین فصل این کتاب است، به شاهان ساسانی و ارتش اختصاص دارد. مطالب این فصل راجع به میزان رسیدگی و توجه برخی از شاهان ساسانی به ارتش و وضعیت امنیتی کشور است. همچنین از عوامل تأثیر گذار بر ارتش در دوره برخی از این شاهان ذکری به میان آمده است.

در پایان مراتب سپاس و قدردانی خود را نسبت به اساتید ارجمند گروه تاریخ دانشگاه شهیدبهشتی به خصوص آقایان دکتر رضا شعبانی و دکتر اردشیر خدادادیان و سایر دوستان عزیزم که در مراحل مختلف تألیف این کتاب یار و یاورم بوده‌اند، اعلام می‌دارم.

ایرج جلالی

(عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بافت)

تابستان ۱۳۸۳